

– Semmi értelme színlelni az idillt –

Branko Ćegeccel Dalibor Šimpraga beszélget

Annak ellenére, hogy nem ismeretlen, mégsem fölösleges megismételni: valójában miről szól a frankfurti kezdeményezés?

Az egész vállalkozás banális nevet kapott: *Felhívás a könyvek, folyóiratok és eszmék szabad áramlásáért az egykori Jugoszlávia országainak területén*. Ez elsősorban azokra az országokra vonatkozik, amelyeknek nincs tisztázott keretek között működő adórendszere, emiatt bármi normális kereskedelmi cseréje, így a könyveké is – lehetetlen. Az egyedüli dolog, ami mellett a Felhívás közvetlenül kiáll, az a normális kommunikáció lehetősége, egy olyan nyílt kulturális tér, ahol senkinek sem fogják előírni, mit olvashatnak vagy milyen könyveket tarthatnak az otthoni könyvtáraikban. Annak, amit minderre reagáltak – legalábbis az elején –, semmi köze a tartalomhoz, tehát nem is érdemes rá szót fecseirelni.

A könyvterjesztésnek mik a konkrét lehetőségei az egykori Jugoszlávia országában? Tárgyaltok már erről?

Egyelőre nincsenek lehetőségek, de kétségtelenül van érdeklődés az olyan kiadványtípusok iránt, amiket a saját kiadóm jelentet meg. Erről beszéltem azokkal az emberekkel, akik meglátogattak a frankfurti könyvvásáron. Ha egy könyvkereskedő a hajdani Jugoszlávia valamelyik országából azt mondja, hogy kockázat nélkül vásárolhat száz példányt kiadványaim majdnem nyolcvan százalékából, akkor ez nekem nem lehet érdektelen, mert ez a szám azonos azzal a mennyiséggel, amit a Kulturális Minisztérium esetleg megvesz a könyvtárak számára. Tekintettel arra az általános nyomorra, amelyben manapság a horvátországi könyvkiadás tengődik, nem engedhetem meg magamnak azt a luxust, hogy közömbösen viszonyuljak az említett ajánlathoz.

Őn szerint megváltozhat-e bármi is értelmes módon a független kiadók számára? Nyilvánvaló, hogy a kis kiadók üzletelését – hét-nyolc évvel az elsők megjelenése után – a remény tartja fenn (vagy a rezignáció?), ami Tantaloszéra hasonlít, és számos analógiával terhes frusztrációk is követik.

Úgy tűnik, a kiadók sorsa egyformán rossz függetlenül attól, hogy kicsik vagy nagyobbak. Csak egy nagyon szűk kiadói kör működik másként, ezek az ún. nemzeti érdekű projektumokhoz és az állami elszámoláshoz kötődnek. A dolgok akkor változhatnak meg, ha a horvát kultúra kiépíti a maga kultúrpolitikáját, a kulturális prioritások stratégiáját, a kiadók munkáját és könyvtermelését pedig törvény szabályozza. És amikor a kultúrára szánt pénz terjesztése teljesen nyilvánossá válik. Ehhez néhány fontos előfeltételt kell megvalósítani. Például egy másmilyen parlamentre van szükség, amely nem fogja diszkriminálni a nyilvánosság bizonyos elemeit saját dölyfössége okán, a politikusok „európai” szintű fizetéséért és munkakerüléséért, miközben a kihasznált és elűzött szavazók egész hada turkál

konténerekben. A mi reményünk semmi esetre sem irányul arra: hátha fölcsipegethetjük az asztal alá behullott morzsákat a nemrég lezajlott orgiák után. A mi reményünk elsősorban a lehetőségek szégyenlős beharangozásában áll, hogy az orgiák a privát, individuális választás dolgává váljanak, s ne állami elszámolás alá essenek.

Egyszer azt nyilatkozta, Igor Mandić negatív kritikája „kiárusította” Sibila Petlevski Francuska Suita [Francia Szvit] c. könyvét. Vajon itt a piaci népszerűsítést ismét az irodalmi szenzáció végezte el?

Nem látok én itt semmiféle szenzációt. Egyszerűen arról van szó, hogy létezik-e vagy sem a kritika. Ugyanis tény, hogy a hatásos médiának – napi- és hetilapok, rádió és tévé – ma gyakorlatilag nincs irodalmi kritikája. Annak viszont, ami könyvekről szóló szöveggént jelenik meg, leggyakrabban semmi köze a kritikához. Az olyan kritikai írások, mint Mandićé, akkor is, ha teljesen félreértik azokat a könyveket, amiről szólnak, felkeltik a potenciális közönség figyelmét pozitív vagy negatív álláspontukkal, ami csak hasznára válhat a könyvnek. Az igaz, hogy Mandić a *Ferral Tribune*-ben megjelent negatív kritikája után megnőtt az érdeklődés Sibila kötete iránt.

Szerintem kevés alkotás válik a közönség által is elfogadott valódi irodalmi jelenséggé, mint pl. az utóbbi hónapban Cvetnić Kratki izlet [Rövid kirándulás] vagy mondjuk Tomislav Zajec Soba za razbijanje [Rombolásra kész szoba] című könyve, amiről az eladott példányszámok tanúskodnak. Egy könyvnek az aktuális szezonban lejátszóó, az arctalan melanzsból való minden kiválasztó mechanizmusa után (díjak, médiahirdetés, szóbeli bemutatás stb.), csak kettő-három kiemelkedően érdekes. Hogyan kommentálja ezt?

Nekem úgy tűnik, Horvátországban már régóta egyetlen egy könyv sem volt esemény, akármiről is essék benne szó, ami a széles közönség figyelmének tárgya. Az ön által említett könyveket egyformán nem követte végig a média, annak ellenére, hogy azok mégis valamit felkínáltak a nyilvánosságnak. Az a szerző, akivel az összes újságíró nem készített interjút, akivel és akiről nem beszéltek a rádió és a tévé minden kulturális műsorában, alig létezik, ez pedig csapás a könyv számára. Manapság a média teljesen süket mindarra, ami túllép a legsötétebb politika keretein. Emiatt felszínes és unalmas annyira közéletünk. Például miért nem foglalkozott senki Zajec könyvének hátterével? Így is a politikánál kötöttek volna ki, csak egy kis kerülővel, ami feltételez egy bizonyos fokú műveltséget és elkötelezettséget. Pusztító hatású az első labdába rugó publicista, mert kiderül, a nyilvánosságot olyan emberek formálják, akik írnak ugyan, de soha semmit nem olvastak el.

Nem úgy tűnik önnek, hogy a kiadók, akiknek mégis az első céljai közé tartozik a könyv eladása, a régi szokások működésképtelenségéből fakadóan jórészt figyelmen kívül hagyják a potenciális vásárlók igazi természetét – hogy azt veszik, amit beburkol a szenzáció, az esemény, illetve a vonzó újdonság aurája? Vagy a könyvvásárlót véglegesen „megtizedelték”, így fölösleges minden csalogató törekvés?

Hát a könyveket egyáltalán nem veszik. Úgy vélem ennek semmi köze a közönség ízlésének kiszolgálásához, mivel előtte szükség volna közönségre is. Itt most természetesen nem arra a százfőnyi szakemberünkre gondoltam, akik makacsul járják a könyvesboltokat, és minden újabb kiadvány izgatja őket. Ezek egyének, nem közönség. Amennyiben a szenzáció alatt olyan könyvtípust ért, mint Viewegh: *A cseh lányok nevelése*, akkor ez inkább arról a helyzetről beszél, amiről már szoltam a média kapcsán. Egy gyengécske, könnyű, kissé pózoló könyvről van szó: majdnem ideális a magas példányszámú, nőknek és tiniknek szóló revük szegényes sznob sémáinak megidézésére. Emellett a pasi fiatal, göndör hajú és kerek szemüveget hord, ami beleillik a fiatal, vonzó entellektüel sablonjába a „tizenhét módszer arra, hogyan nyerjük el a tetszését” vagy „az ideális szerető öt tulajdonsága” típusú kézikönyvekből. Azt akarom mondani, hogy kizárólag a közvetlen érdeklődők keretein túllépő médiafigyelem képes arra, hogy mennyiségi érdeklődést váltson ki a könyv iránt. Horvátországban egy csomó olyan izgalmasabb és jobb könyv jelent meg a Vieweghénál anélkül, hogy egyetlen egy sort is kanyarítottak volna róluk.

Nem hiányzik a hazai kultúrában az író nyilvános figurája? Beszélhetünk-e a szerzők kulturális deficitjéről – vagy egyáltalán nem így kell tekinteni a dolgokra?

A horvát írók egyedül a politikai intrikák célpontjaiként kerülnek a nyilvánosság elé, nem saját könyveik szerzőiként. A horvát író nyilvános figurája ma nem létezik. A nyilvánosság a horvát íróról elsősorban bizonyos marginális jelenségek alapján alkotja meg véleményét, amelyek inkább az aktuális politikai környezetnek felelnek meg. Tehát amennyiben a nyilvánosságban nincsenek írók, ha nem írnak és nem beszélnek a könyveikről, akkor az irodalom egy teljesen meddő állapotban jön létre, ami azt jelenti, hogy a jövőbeli perspektívából kirekesztődik irodalmunk.

Tekintettel arra, hogy többnyire nem ad ki nyereséges könyveket, talál-e legalább izgalmat az olyan szerzők megjelentetésének „missziójában”, akiket értékesnek tart, és akik éppen most jelentkeznek az irodalmi piacon, vagyis még ismeretlen költők és elbeszélők (a Quorum idején ezt talán az ön preferenciáit is jelezte)?

Sajnos nem tudom, hogy melyek a kevésbé nyereséges könyvek, azok-e, amelyeket eladunk, vagy esetleg azok, amelyeket egyáltalán nem. Ugyanakkor tény, hogy bizonyos könyveimet szerény példányszámban, de sikerült eladnom, sőt az újrakiadásokat is úgy, hogy egy fityinget sem kerestem rajtuk, mert sohasem érkezett ebből pénz a számlámra. Tehát még az is, ami potenciálisan nyereséges munka, a végén teljes baklövésnek mutatkozik, mert ebben az országban az összes többi mechanizmus – leszámítva az adóbehajtást – nem működik. A brutális adópolitikával egy olyan szituáció jött létre, amelyben mindenki mindenkinek adósa, mindenkinek büntudata van a másikkal szemben, ez pedig azt jelenti, hogy az emberek rendkívül sebezhetőek és roppant könnyen ellenőrizhetőek, és szükség szerint zsarolhatóak is.

Milyen paraméterek alapján építené ki a hazai irodalmi kritika esetleges bírálatát?

A kritika kritikája először is feltételezné annak meglétét. Miként azt már megállapítottam, kritika gyakorlatilag nem létezik, tisztelet annak a néhány kivételnek, akik húsz-harminc éve foglalkoznak kritikával, mint Zvonimir Mrkonjić, Tonko Maroević, Milanja, Branimir Donat, Visković vagy Igor Mandić, úgy gondolom, nem beszélhetek róluk kritikusan. Korábban, amikor sokkal fiatalabb voltam, általában negatívan beszéltem pl. Mandić kritikai koncepciójának típusáról. Most, sajnos, teljesen tisztában vagyok azzal, hogy a felsoroltak igazából az utolsó nagy formátumú kritikusok generációjához tartoznak, akikkel semmiben sem kell egyetértenem, de tisztelnem kell az energiájukat, amit a kortárs irodalom szisztematikus olvasásába fektettek, ez egyáltalán nem könnyű munka. Már csak azért is, mert az utánuk jövő generációkból már aligha kerülnek ki hasonló formátumú kritikusok. Sőt, ma úgy tűnik, egyáltalán nem is fognak. Az új írókat elsősorban új kritikusoknak kell követniük, olyan személyeknek, akik nem lesznek restek felismerni az új érzékenységet és az irodalmi látószög lehetséges változását. Éppen a generációs olvasás hiánya miatt merészkedem kijelenteni, hogy a kortárs irodalom, az aktuális kor irodalma, ami alatt az utóbbi tíz-tizenöt évben született alkotásokat értem, hogy ennek az irodalomnak elsősorban biztos nem volt kritikus feldolgozása. És igazából az építő kritika hiánya miatt lényegesen lecsökkentek fejlődési lehetőségei. Az utóbbi években az új könyvek és szerzők inflációjának vagyunk tanúi, ugyanakkor keveset tudunk a szerzők jellemvonásairól, még az olyanok esetében sem, akik legalább tíz könyvet adtak ki már. Valóban nincs irodalmunk a térsadalmi, nyilvános jelenség értelmében, tehát valami olyasminak a szintjén, ami annak a befogadó rétegnek is elfogadható volna, amely túllép azoknak a keretén, akiknek az irodalom mégiscsak valamiféle munkavégzés. Mindig elszomorodom, amikor egy húszéves fiatal írásait látom professzorának könyveiről, ezzel csak egyre céloz: a Bölcsészkar katedrájára, akkor is, ha egy nagyon távoli, ködös perspektívában reménykedik. Ez a tespedtséggel szembeni ellenállás hiánya, ez a szomorkás menetelés az ígért művészet oltára felé, ez a nyomorult janicsári csatakiáltás valami olyasminak a védelmében, amiben senki sem hisz, de rövidtávon kifizetődő lesz – nem hagy reményt az irodalommal foglalkozás egyetlen egy formájának sem a mi összezsugorodott térségünkben. A kis könyvesboltomnak köszönhetően én sajnos túlságosan is pontosan tudom, mit olvasnak manapság, ha egyáltalán olvasnak a fiatal írók, emberek, akiknek van alkotói ambíciójuk vagy írának az irodalomról. Ezek az esetek többségében sosem a kollégáik, illetve a velük egykorú szerzők könyvei.

Tudna-e még valamit hozzáfűzni az eddigiekhez, hogy egy ideális projekcióban milyennek kellene lennie a hazai irodalmi kritikának?

Személy szerint nem szeretek fantáziálni az ideális projekciókról, de úgy gondolom, hogy az új generációknak először is ki kell fejleszteniük, konceptuálisan el kell gondolniuk az irodalmi kritika eszményét az aktuális időben, és meg kell nyerniük a széleskörű médiumokat, a nyomtatottól az elektronikusig, a napilapoktól a tévéig, a női és tini magazinoktól az internetig. Ez azt jelenti, kénytelenek megtalálni azt a módot, ami izgalmas lesz a szűk,

közvetlenül érdeklődő körökön kívüli közönségnek, egy olyan módot, ami vonzó és szellemes lesz akkor is, ha azok a művek, amivel foglalkoznak, egyáltalán nem lesznek vonzóak és szellemesek. Az a kritika, amely érdeklődésének tárgyát nem tudja izgalmasan bemutatni, pozitív és negatív értelemben egyaránt, egyszerűen nem tölti be elementáris funkcióját.

Vajon a mindenható tévé mellett a folyóirat- és publicisztikai (így a rádiós) kritika valójában nem a kifogások téves címzettjei? Ön szerint hogyan hathatna „televíziószerűen” az irodalmi kritika (és egyáltalán az irodalmi promóció)? Feltételezem, hogy elégedetlen a mostani műsorokkal, amelyek érintik ezt a területet?

Mindaz, amit eddig mondtam, nem vonatkozott az irodalmi folyóiratokban megjelenő kritikákra, mert az úgyszólván specializált, potenciálisan érdeklődő közönségnek szól. A kritikának ez a része általában képtelen fennmaradni, mivel paradox módon megfelel neki a gettósítás. Ez nem egy olyan kritika, ami az irodalom befogadásában változtatni akarna és tudna bármin is. Ez kifejezetten profi olvasókat igényel. Amikor a hathatós elektronikus médiáról beszélünk, mint pl. a televízió, akkor sajnos az irodalomkövetésük aspektusai az aktuális irodalom jelenségei iránti teljes érdektelenségről tanúskodnak, mivel az irodalomról sokkal izgalmasabban lehet vitázni, mint arról, hogyan fest Clinton ágyékmagasságból nézve. Ám ez a műsorszerkesztőktől plusz erőfeszítést igényelne, szemináriumot kellene tartaniuk a műsorukban, hiszen a bemutatott művek mellett a szekundér irodalomról is kénytelenek lennének konzultálni, szakmabeli vendégeik dossziéiról (amelyek a rendőrségi-ekhez képest általában nem is léteznek) és hasonlók. Ám ezt egy olyan helyzetben, amikor a „haza nehéz kérdés”, nem várhatjuk el tőlük.

Hiányoznak-e specifikus intézmények a könyvről folytatott szofisztikus tévébeszédhez? Esetleg pénz? Emberek?

A könyvhöz való viszonyulás kérdése többek közt pénzkérdés is, elsősorban a meglévő tőke terjesztéséé, ami mégis a kultúrpolitika problémájához és a kulturális fejlődés stratégiáihoz kötődik. Ezek azonban nálunk leggyakrabban üres színtagmák. Amikor ez a kultúra képes lesz artikulálni a prioritásait, és rávenni saját intézményeit megvalósításukra, akkor a projektumait többé nem ignorálhatják sem a magas példányszámú, sem az elektronikus médiák. Az, hogy az általános viszony sokkalta rosszabb, mint ahogy annak ki kéne derülnie a külső mutatókból, nagymértékben pénzhány kérdése. De azon gögös embereké is, akiknek változtatniuk kéne a helyzeten. Ez ugyanúgy vonatkozik az írókra, a kritikusokra, a kiadókra, ahogyan az olyan intézményekre is, mint az Akadémia, a központi művelődési egyesület vagy másfajta szakmai társaságok. Az összes említett helyen hiányzik az egészséges, produktív felhőborodás, amit a kritikus pillanatokban legalább fel tudna kínálni: elementáris – bármilyen fejlődés jeleit mutató – változásokat az eluralkodott kulturális erózióval szemben.

Ha jól emlékszem, nemrég a Večernji listben arról beszélt, hogy már nem igazán sikerül verset írnia, mivel képtelen magának intim időt találni. Amennyiben nem veszi tolakodásnak, kérem,

mondja el, mennyire éli meg problematikusán a költő Čegec elidegenedését?

A nem-írás tényénél jobban aggaszt az önmagammal való kommunikáció beszűkülése: a testemmel, szervezetemmel, saját filmjeimmel, musicáimmal stb. folytatott normális kommunikáció terének csökkenése. Ez a kommunikáció az írás lényeges feltétele. Minden más komolyan azzal fenyeget, hogy az ember minden reggel a saját (valójában bérelt) fürdőszobájában egyre inkább egy idegennel találkozik, és hogy egy napon valaki olyannal kell szembenéznie, aki teljesen ismeretlen, távoli és elviselhetetlen. Ez a perspektíva egyáltalán nem vonz. Még reménykedem abban, hogy sikerül elszöknöm előle, noha napról-napra egyre kevesebb a bűvőhelyem.

Abbahagyta a kolumnáírást is a Vijenacban. Mik az okai az együttműködés „megrekedésének”?

Nem a *Vijenac*cal maradt abba az együttműködés, hanem magammal. Hét vagy nyolc írás készült el, szinte alig emlegettem neveket bennük, mégis azóta a fél város többé szóba sem áll velem. Magukra ismertek azok, akikre valóban céloztam, de sokkal többen azok, akik eszembe sem jutottak. Természetesen rémesen sok támogatást kaptam, annyit, mint eddig soha, leginkább azoktól a személyektől, akik sohasem merték felvállalni gonoszágukat, ami végzetesen hatott döntésemre, hogy abbahagyjam az együttműködést a tükörből visszánéző gonosz alakokkal. Nem írhatok őszintén az ún. közéleti személyek működéséről azon körülmények közt, amelyek elkényeztették őket, vagyis a kaméleonok hajbókolása: emiatt régóta elveszítették reális önképüket. Erre megjelent egy kócos jampec, és vandál módon levakarta a szűz ikonjáról a nyalakodás habját, a mosogatáskor keletkezett szappanbuborékokat...

Az irodalomkritikai szöveg (ahogyan különben minden más kritika) szemlátomást kivétel nélkül gyűlölködést kelt. Írt-e egyáltalán irodalmi kritikát az utóbbi időben?

Hát én kritikával nem foglalkoztam, amióta komolyan vettem a szerkesztői munkát. Úgy tűnik, az ember e két dolgot egyszerre nem művelheti jól. Szerkesztőként az embernek nyomós okokat kell találnia egy könyv megjelentetésére, kritikusként hatókört a tágabb irodalmi szöveggörnyezetben. Egy kritikus csak zavarhatja a szerkesztőt, ő az undorító, megkerülhetetlen cenzora. Emiatt akartam szó szerint elmenekülni kritikusi énem elől. Ám szerkesztőként is szembesülnöm kell a szerzők hiúságával, a dilettánsokkal, de még a rossz életfázisba került jó írók sértett egójával is. Aki azt hiszi, hogy a szerkesztői munka könnyű, szívesen helyet cserélek vele a szomszédos kocsmában, amikor valakinek el kell mondani, hogy sajnos nincs olyan ok, ami igazolná könyvének kiadását. De az is lehet, csupán egy gyenge és túlzottan is érzékeny ember vagyok, aki téves munkahelyet választott.

A szerkesztői munkához tartozó kéziratokon kívül olvas-e még mást is?

Mindig olvasok valamit, csakhogy néha hetekre van szükségem egy könyvhöz, mert a

mindennapi munka és az újonnan érkezett kéziratok kifacsarnak. Ezért utópisztikusan próbálom bepótolni mindazt, amit a ritkán adandó alkalmakkor elmulasztottam, mint pl. a kéthetes évi rendes szabadság vagy a karácsonyi ünnepek idején. Új könyveket olvasok, de hamar visszatérek a régiekhez, a már elolvasottakhoz, amelyeket újabban teljesen más színben látok, mint húsz évvel ezelőtt.

(A zágrábi *Vijenac* hetilap 1998/127/VI-es számában megjelent interjú szerkesztett változata.)

Orcsik Roland fordítása